

THE PALIVERSE PROJECT

The Universe of Buddha's Wisdom

Subcommentaries (Tīkā)

The Canon of Discourses - Subcommentaries (Sutta
Piṭaka - Tīkā)

1. The Collection of the Long Discourses -
Subcommentaries (1. Dīgha Nikāya - Tīkā)
5. New subcommentary on the Chapter on the Aggregate of
Morality-2 (5. Sīlakkhandhavagga-Abhinavaṭīkā-2)
9. Commentary on the Discourse to Poṭṭhapāda
(9. Poṭṭhapādasuttavaṇṇanā)

PaliVerse

1.The Collection of the Long Discourses - Subcommentaries

5. New subcommentary on the Chapter on the Aggregate of Morality-2

9. Poṭṭhapādasuttavaṇṇanā

Poṭṭhapādaparibbājakavatthuvaṇṇanā

406. Evaṃ mahāsīhanādasuttam samvaṇṇetvā idāni poṭṭhapādasuttam samvaṇṇento yathānupubbam samvaṇṇanokāsassa pattabhāvaṃ vibhāvetum, mahāsīhanādasuttassānantaram saṅgītassa suttassa poṭṭhapādasuttabhāvaṃ vā pakāsetum “evaṃ me sutam...pe... sāvatthiyanti poṭṭhapādasutta”nti āha. “Sāvatthiya”nti idaṃ samīpatthe bhumanti dassetum “sāvatthiṃ upanissāyā”ti vuttam, cīvarādipaccayapaṭibaddhatāya upanissayaṃ katvāti attho. Jeto nāma rājakumāro, tena ropitattā samvaḍḍhitattā paripālittattā jetassa vanaṃ upavananti atthamāha “jetassa kumārassa vane”ti. Sudatto nāma gahapati anāthānaṃ piṇḍassa dāyakattā anāthapiṇḍiko. Tena jetassa hatthato aṭṭhārasahiraññaṃkoṭṭisantharaṇena taṃ kiṇitvā aṭṭhārasahiraññaṃkoṭṭiṃheva senāsanaṃ kārāpetvā aṭṭhārasahiraññaṃkoṭṭiṃheva vihāramahaṃ niṭṭhāpetvā evaṃ catupaññāsahiraññaṃkoṭṭipariccāgena so ārāmo buddhappamukhassa bhikkhusaṅghassa niyyātito. Tenāha “anāthapiṇḍikena gahapatinā ārāmo kārīto”ti. Pupphaphalapallavādiguṇasampattiyā, pāṇino nivāsaphāsutādinā vā visesena pabbajitā tato tato āgamma ramanti anukkaṇṭhitā hutvā nivasanti etthāti ārāmo. Atha vā yathāvuttaguṇasampattiyā tattha tattha gatepi attano abbhantare ānetvā rametīti ārāmo.

Phoṭo yassa pādesu jātoti poṭṭhapādo. Phoṭo poṭṭhoti hi pariyāyo. Paribbājako duvidho channaparibbājako, acchannaparibbājako ca. Tattha acchannaparibbājakopi acelako ājīvakoṭi duvidho. Tesu acelako sabbena sabbam naggo, ājīvako pana upari ekameva vattham upakacchakantare pavesetvā pariharati, heṭṭhā naggo. Ayaṃ pana duvidhopesa na hotīti vuttam “channaparibbājako”ti, vatthacchāyāchādanapabbajjūpagatattā channaparibbājakasaṅkhyam gatoti attho. Brāhmaṇamahāsālota mahāvibhavatāya mahāsārataṃ patto brāhmaṇo. Gaṇācariyoti sāpekkhatāya samāso. Samayanti sāmāññaniddeso, ekasesaniddeso vā, taṃ taṃ samayanti attho. Pavadantīti pakārato vadanti, attanā attanā uggahitaniyāmena yathā tathā samayaṃ vadantīti attho. Tārukhoti tassa nāmaṃ. Pabhuti saddena todeyyajāṇusoṇiṇoṇadandaṇḍakūṭadantādike saṅgaṇhāti, ādisaddena pana channaparibbājakādike. Tinduko nāma kāḷakkhandharukkho. Cīranti panti. Tindukā cīraṃ ettha santīti tindukacīro. Tathā ekā sālā etthāti ekasālako. Bhūtapubbagatiyā tamattham vitthārato dassento “yasmā”tiādimāha. Iti katvāti iminā kāraṇena. “Tasmi”ntiādinā yathāpāṭham vibhatyantadassanaṃ.

Anekākārānavasesaṇṇeyyatthavibhāgato, aparāparuppattito ca bhagavato ñāṇaṃ loke patthaṭṭamiva hotīti vuttaṃ “sabbaññutaññāṇaṃ pattharivā”ti, yato tassa ñāṇajālātā vuccati. Veneyyānaṃ tadantogadhabhāvo heṭṭhā vuttova.

Veneyyasattapariggaṇhanattham samannāhāre kate paṭhamam nesam veneyyabhāveneva upaṭṭhānaṃ hoti, atha saraṇagamanādivasena kiccanipphatti vīmaṃsīyatīti āha “kinnu kho bhavissatīti upaparikkhanto”ti. Nirodhanti saññānirodham. Nirodhā vuṭṭhānanti tato nirodhato vuṭṭhānaṃ saññuppatim. Sabbabuddhānaṃ ñāṇena saṃsanditvāti yathā te nirodham, nirodhato vuṭṭhānaṃ byākariṃsu, byākarissanti ca, tathā byākaraṇavasena saṃsanditvā. Katipāhaccayenāti dvīhatihaccayena. Pāḷiyameva hi imamattam vakkhati. Saraṇaṃ gamissatīti “saraṇa”miti gamissati. “Hatthisārīputtoto hatthisārīno puttoto”ti ācariyena vuttaṃ. Adhunā pana “citto hatthisārīputto” tveva pāṭho dissati, citto nāma hatthācariyassa puttoto attho.

Surattadupaṭṭanti rajanena sammā rattam diguṇam antaravāsakaṃ parivattanavasena nivāsetvā. “Yugandharapabbataṃ parikkhipivā”ti idaṃ parikkappavacanam “tādiso atthi ce, tam viyā”ti. Meghavaṇṇanti rattameghavaṇṇam, sañjhāpabhānurañjītameghasaṅkāsaṇti attho. Paṭhamena cettha sañjhānasampattim dasseti, dutiyena vaṇṇasampattim. Ekaṃsavaragatanti vāmaṃsavarappavattam. Tathā hi suttanipāṭaṭṭhakathāyaṃ vaṅgīsasuttavaṇṇanāyaṃ vuttaṃ “ekaṃsaṇti ca vāmaṃsam pārupitvā ṭhitassetam adhivacanam. Yato yathā vāmaṃsam pārupitvā ṭhitaṃ hoti, tathā cīvaraṃ katvāti evamassattho veditabbo”ti tattha etanti “ekaṃsam cīvaraṃ katvā”ti vacanam. Yatoti yathāvuttavacanassa pārupitvā ṭhitasseva adhivacanattā evamassa attho veditabboti sambandho. Paccagghanti ekaṃ katvā anadhiṭṭhitakāle pāṭekkaṃ mahaggham, paccaggham vā abhinavam, abbhunhe taṅkhaṇe nibbattanti attho. Purimañcettha atthavikappaṃ keci na icchati. Tathā hi ācariyeneva udānatṭhakathāyaṃ vuttaṃ “paccaggheti abhinave, paccekam mahagghatāya paccaggheti keci, tam na sundaram. Na hi buddhā bhagavanto mahaggham paṭiggaṇhanti, paribhuñjanti cā”ti, idhāpi tena pacchimoyeva atthavikappo gahito. Abhinavatāya “paccaggha”nti ca idaṃ ādito tathā laddhavohārena, anaññaparibhogatāya ca vuttaṃ, tathā vā satthu adhiṭṭhānena tam pattam sabbakālam “paccaggha”ntveva vuccati. Selamayapattanti muggavaṇṇasilāmayam catumahārājadattiyam pattam. Ayameva hi bhagavatā nīccaparibhutto patto samacittasuttavaṇṇanādīsipi tathā vuttattā.

407. Attano rucivasena ajjhāsayavasena, na parehi ussāhitoti adhippāyo. “Atippagabhāvameva disvā”ti ca idaṃ bhūtakathanam na tāva bhikkhācaraṇavelā sampattāti dassanattham. Bhagavā hi tadā kālasseva vihārato nikkhanto “vāsanābhāgiyāya dhammadesanāya poṭṭhapādam anuggaṇhissāmī”ti. Pāḷiyam atippago khoti ettha “pago”ti idaṃ kaccāyanamatena pa-iccupasaggato o-kāragakārāgamane siddham. Pa-saddoyeva pātoattham vadati. Aññesaṃ pana saddavidūnam matena pātopadamiva nepātikaṃ. Teneva tattha tattha aṭṭhakathāsu vuttaṃ “atippago khoti ativiya pāto”ti. Apica paṭhamam gacchati divasabhāvena pavattatīti pagoti nibbacanam iminā dassitam. Duvidho khalusaddo viya hi pagoti saddo nāmanipātopasaggavasena tividho. Evañhi idha “atippagabhāvameva disvā”ti vacanam upapannam hoti.

Yaṃnūnāti esa nipāto aññattha saṃsayaparidīpano, idha pana saṃsayapatirūpakaparidīpanova. Kasmā “saṃsayaparidīpane”ti vuttaṃ, nanu buddhānaṃ saṃsayo natthīti āha “buddhānañcā”tiādi. Saṃsayo nāma natthi bodhimūle eva tassa samugghāṭitattā. Parivittakapubbabhāgoti adhippetakiccassa pubbhāge pavattaparivittakko. Esāti “karissāma, na karissāmā”tiādiko esa cittācāro sabbabuddhānaṃ labbhati sambhavati vicāraṇavaseneva pavattanato, na pana saṃsayavasena. Tenāhāti yenesa sabbabuddhānaṃ labbhati, tena bhagavā evamāhāti imameva pāḷiṃ imassa atthassa sādhaṃ karoti. Ayaṃ atthakathāto aparo nayo - yaṃnūnāti parikkappane nipāto. “Upasaṅkameyya”nti kiriyāpadena vuccamānoyeva hi attho anena jotiyati. Tasmā ahaṃ yaṃnūna yadi pana upasaṅkameyyaṃ sādhu vatāti yojanā. “Yadi panā”ti idampi tena samānatthanti vuttaṃ “yadi panāhanti attho”ti.

408. Assāti paribbājakaparisāya. Uddhaṃgamanavasenāti unnatabahulatāya uggantvā uggantvā pavattanavasena. Disāsu patthaṭavasenāti vipulabhāvena bhūtaparamparāya sabbadisāsu pattharaṇavasena. Ettha ca pāḷiyaṃ yathā unnatāpāyo saddo unnādo, evaṃ vipulabhāvena uparūpari pavattopi unnādo yevāti tadubhayaṃ ekajjhaṃ katvā “unnādinīyā”ti vuttaṃ, puna tadubhayaṃ vibhāgaṃ katvā “uccāsaddamahāsaddāyā”ti. Ato pāḷinayānurūpameva atthaṃ vivarati dātṭhabbaṃ. Idāni paribbājakaparisāya uccāsaddamahāsaddatākāraṇaṃ, tassa ca pavattiākāraṃ dassento “tesañhī”tiādimāha. Bālātapeti abhinavuggatasūriyātape. Kāmassādo nāma kāmaguṇassādo. Bhavassādo nāma kāmarāgādisahagato bhavesu assādo.

Sūriyuggamane khajjopanamiva nippabhataṃ sandhāya vuttaṃ “khajjopanakūpamā jātā”ti. Lābhasakkāropi no parihīnoti attho bāverujātena dīpetabbo. Parisadosoti parisāya pavattadoso.

409. Saṇṭhapesīti saññamanavasena sammadeva ṭhapesi. Saṇṭhapanañcettha tiracchānakathāya aññamaññasmiṃ agāravassa ca jāpanavasena ācārasikkhāpanaṃ, yathāvuttadosassa nigūhanañca hotīti āha “sikkhāpesī”tiādi. Nanti parisāṃ. Appasaddanti nissaddaṃ uccāsaddamahāsaddābhāvaṃ. “Eko nisīdati”tiādi atthāpattidassanaṃ. Vuddhanti lābhaguṇavuddhiṃ. Patthayamānoti patthayanahetu. Mānante hi lakkhaṇe, hetumhi ca icchanti saddavidū. Idāni tamatthaṃ vitthāretuṃ “paribbājakā kirā”tiādi āraddhaṃ. Aparaddhanti aparajjhitaṃ. Nappamajjantīti pamādaṃ na āpajjanti, na agāraṃ karontīti vuttaṃ hoti.

410. No āgate ānandoti amhākaṃ bhagavati āgate ānando pīti hoti. “Cirassaṃ kho bhante bhagavā imaṃ pariyāyamakāsī”ti vacanaṃ pubbepi tattha āgatapubbattā vuttavacanamiva hotīti codanaṃ samuṭṭhāpetvā pariharanto “kasmā āhā”tiādimāha. Piyasamudācārāti piyālāpā. Tasmāti tathā piyasamudācārassa pavattanato. Na kevalaṃ ayameva, atha kho aññepi pabbajitā yebhuyyena bhagavato apacitiṃ karontevāti tadanñesampi bāhullakammena tadatthaṃ sādhetuṃ “bhagavantañhī”tiādi vuttaṃ. Tattha kāraṇamāha “uccākulīnatāyā”ti, mahāsammatarājato paṭṭhāya asambhinnakhattiyakulatāyāti attho. Tathā hi soṇadaṇḍena vuttaṃ “samaṇo khalu bho gotamo uccākulā pabbajito asambhinnakhattiyakulā”ti, tena sāsane appasannānampi kulagāravena bhagavati apacitiṃ dasseti. Etasmiṃ antare kā nāma kathāti yathāvuttaparicchedabbhantare kīdisā nāma kathā. Vipakatāti āraddhā hutvā apariyosītā. “Kā kathā vipakatā”ti pana vadanto atthato tassā pariyosāpanaṃ paṭijānāti nāma. Kā kathāti ca

avisesacodanā, tasmā yassā tassā sabbassāpi kathāya pariyosāpanaṃ paṭiññātaṃ hoti, tañca paṭijānanaṃ padesaññuno avisamṃyanti āha “yāva...pe... sabbaññupavāraṇaṃ pavāresī”ti. Esāti paribbājakaparisāya kathitā rājakathādikā. Nissārāti niratthakabhāvena sārarahitā.

Abhisaññānirodhakathāvaṇṇanā

411. “Tiṭṭhatesā”ti etassa āpannamatthaṃ dassento “sace”tiādimāha. Sukāraṇanti sundaraṃ atthāvahaṃ hitāvahaṃ kāraṇaṃ. Yatthāti aññatarissaṃ sālāyaṃ. Nānātitthasaṅkhātāsu laddhīsu niyuttāti nānātitthiyāṇiyasaddena. Nīkasaddena vā ka-kāraṇaṃ ya-kāraṇaṃ katvā yathā “antiyo”ti. “Ayaṃ kiṃ vadati ayaṃ kiṃ vadatī”ti kutūhalaṃ kolāhalaṃmettha atthāti kotūhalā, sā eva sālā kotūhalasālāti āha “kotūhaluppatitṭhānato”ti. Upasaggamattaṃ dhātuvatthānuvattanato. Saññāsīsenaṃ desanā, tasmā saññāsahagatā sabbepi dhammā gayhanti, tattha pana cittaṃ padhānanti vuttaṃ “cittanirodhe”ti. Pahānavasena pana accantanirodhassa tehi anadhippetattā, avisayattā ca “khaṇikanirodhe”ti āha. Kāmaṃ sopi tesam avisayova, atthato pana nirodhakathā vuccamānā tattheva tiṭṭhati, tasmā atthāpattimattaṃ pati tathā vuttanti veditabbaṃ. Tassāti abhisaññānirodhakathāya. “Kittighoso”ti ‘aho buddhānubhāvo, bhavantarapaṭicchannampi kāraṇaṃ evaṃ hatthāmalakaṃ viya paccakkhato dasseti, sāvake ca edise saṃvarasamādāne patiṭṭhāpeti”ti thutighoso yāva bhavaggā pattharatīti. Ācariyena vuttaṃ. Idāni pana “sakalajambudīpe bhagavato kathākittighoso pattharatī”ti pāṭho dissati. Paṭibhāgakiriyanti paḷāsavasena paṭibhāgabhūtaṃ payogaṃ. Bhavantarasaṃmayanti tatra tatra vuṭṭhānasamayaṃ abhūtaparikappitaṃ kiñci ussāriyavattthum attano samayaṃ katvā kathenti. Kiñcideva sikkhāpadanti “ekamūlakena bhavitabbaṃ, ettakam velaṃ ekasmiṃyeva ṭhāne nisīditabba”nti evamādikam kiñcideva kāraṇaṃ sikkhākoṭṭhāsaṃ katvā paññapenti. Nirodhakathanti nirodhasamāpattikathaṃ.

Tesūti kotūhalasālāyaṃ sannipatitesu nānātitthiyasamaṇabrāhmaṇesu. Ekacceti eke. Purimoti “ahetū appaccayā purisassa saññā uppajjantipi nirujjhantipi”tiādinā vuttavādī. Etthāti catūsu vādīsu. Yvāyaṃ idha uppajjatīti sambandho. Samāpattinti asaññābhavāvahaṃ vāyokasiṇaparikammaṃ, ākāsaṇaparikammaṃ vā rūpāvacaracattahajjhānasamāpattiṃ, pañcamajjhānasamāpattiṃ vā. Nirodheti heṭṭhā vuttanayena saññānirodhe. Hetum apassantoti yena hetunā asaññābhave saññāya nirodho sabbaso anuppādo, yena ca tato cutassa idha pañcavokārabhave saññāya uppādo, tadubhayampi hetum avisayatāya apassanto.

Dutiyoti “saññā hi bho purisassa attā”tiādinā vuttavādī. Nanti paṭhamavādiṃ. Nisedhetvāti “na kho pana metaṃ bho evaṃ bhavissatī”ti evaṃ paṭikkhipivā. Migasiṅgātāpasassāti evaṃnāmakatāpasassa. Tassa kira matthake migasiṅgākārena dve cūlā utṭhahimṃsu, “isisiṅgo”tipi tassa nāmaṃ. Asaññakabhāvanti muñchāpattiyā kiriyāmayasaññāvasena vīgatasaññābhavaṃ. Vakkhati hi “visaññī hutvā”ti. Cattālīsānipāte āgatanayena migasiṅgātāpasavattthum saṅkhepato dassetuṃ “migasiṅgātāpaso kirā”tiādi vuttaṃ. Vikkhambhanavasena kilesānaṃ santāpanato attantapo. Dukkaratapatāya ghoratapo tibbatapo. Nibbisevanabhāvāpādanena sabbaso milāpitacakkhāditikkhindriyatāya paramadhitindriyo. Sakkavimānanti paṇḍukambalasīlāsanaṃ sandhāyāha. Tañhi tathārūpapaccayā kadāci uṇhaṃ, kadāci thaddhaṃ, kadāci calitaṃ hoti. “Sakka...pe... patthetī”ti ayoniso cintetvā pesesi. Bhaggoti bhañjitakusalajjhāsayo, adhunā pana “laggo”ti pāṭhaṃ likhanti. Tena

dibbaphassenāti hatthaggaṇaṇamattadibbaphassena. Tanti tathā saññāpaṭilābhaṃ. Evamāhāti evaṃ “saññā hi bho purisassa attā”tiādinā ākārena saññānirodhamāha. Imināva nayena ito paresupi dvīsu tṭhānesu pāḷimāharitvā yojanā veditabbā.

Tatīyoti “santi hi bho samaṇabrāhmaṇā”tiādinā vuttavādī. Āthabbaṇapayoganti āthabbaṇavedavihitam āthabbaṇikānaṃ visaññibhāvāpādanappayogaṃ. Upakaḍḍhanaṃ āharaṇaṃ. Apakaḍḍhanaṃ apaharaṇaṃ. Āthabbaṇaṃ payojetvāti āthabbaṇavede āgataṃ aggijūhanapubbakaṃ mantapadaṃ payojetvā sīsacchinnatādīdassanena saññānirodhamāha. Tassāti yassa sīsacchinnatādī dassitaṃ, tassa.

Catutthoti “santi hi bho devatā mahiddhikā”tiādinā vuttavādī. Yakkhadāsīnanti devadāsīnaṃ, yā “yogavatiyo”tipi vuccanti, yoginiyotipi pākaṭā. Madaniddanti surāmadanimittakaṃ supanaṃ. Devatūpahāranti naccanagāyaṇādinā devatānaṃ pūjaṃ. Surāpātinti pātīpuṇṇaṃ suraṃ. Divāti atidivā, ussūreti attho. Tanti tathā supitvā vuṭṭhahanaṃ. Suttakāle devatānaṃ saññāpakaḍḍhanavasena nirodhaṃ samāpannā, pabuddhakāle saññupakaḍḍhanavasena nirodhā vuṭṭhitāti maññaṃ mānoti adhippāyo.

Elāmūgakathā viyāti imesaṃ paṇḍitamānīnaṃ kathā andhabālakathāsadisī. Cattāro nirodheti aññaṃaññaṇidhure cattāropi nirodhe. Ekena bhavitabbanti ekasabhāveneva bhavitabbaṃ. Na bahunāti na ca aññaṃaññaviruddhena bahuviddhena nānāsabhāvena bhavitabbaṃ. Tenāpi ekenāti ekasabhāvabhūtena tenāpi nirodhena. Aññenevāti tehi vuttākārato aññākāreneva bhavitabbaṃ. Soti ekasabhāvabhūto nirodho. Aññaṇatra sabbaññunāti sabbaññubuddhaṃ tṭhapetvā. Idhāti kotūhalasālāyaṃ. Ayaṃ nirodho ayaṃ nirodhoti dvikkhattuṃ byāpanicchāvacaṇaṃ satthā attano desanāvīlāsena anekākāravokāraṃ nirodhaṃ vibhāvēssatīti dassanattamaṃ kataṃ. Aho nūnāti ettha ahoṭi accharīye nipāto, nūnāti anussaraṇe. Tasmā aho nūna bhagavāti anaññaśādhāraṇadesanattā bhagavā nirodhampi aho accharīyaṃ katvā ārādheyya maññeti adhippāyo. Aho nūna sugatoti etthāpi eseṇa nayo. Accharīyavibhāvanato eva cettha dvikkhattuṃ āmedītavacaṇaṃ. Accharīyatthopi hesa ahoṣaddo anussaraṇamukheneva poṭṭhapādena gahito. Tasmā vuttaṃ “anussaraṇatthe nipātadvaya”nti. Tenāti anussaraṇatthamukhena pavattanato. “Aho...pe... sugato”ti vacanena etadahosīti yojanā. “Yaṃtaṃsaddā niccasambandhā”ti sādhippāyaṃ yojanaṃ dassetuṃ “yo etesa”ntiādimāha. Kāladesapuggalādivibhāgena bahubhedattā imesaṃ nirodhadhammānanti bahutte sāmivacaṇaṃ, kusalasaddayoge cetaṃ bhummatthe daṭṭhabbaṃ. Kusalo nipuṇo chekoti pariyāyavacaṇametaṃ. Aho nūna katheyyāti accharīyaṃ katvā katheyya mañña. So sugatoti sambandho. Ciṇṇavasitāyāti nirodhasamāpattīyaṃ ciṇṇavasībhāvattā. Sabhāvaṃ jānātīti nirodhasabhāvaṃ yāthāvato jānāti.

Ahetukasaññupādanirodhakathāvaṇṇanā

412. Gharamajjheyeva pakkhalitāti yathā gharato bahi gantukāmā purisā maggaṃ anotaritvā gharavivare samatale vivaṭaṅgaṇe eva pakkhalanaṃ pattā, evaṃsampadamidanti attho. Asādhāraṇo hetu, sādhaṇaṇo paccayoti evamādivibhāgo aññaṇatra vutto, idha pana tena vibhāgena payojanaṃ natthi saññāya akāraṇabhāvapaṭikkheparattā codanāyāti vuttaṃ “kāraṇasseva nāma”nti. Yaṃ pana pāliyaṃ vuttaṃ “sahetū hi poṭṭhapāda sappaccayā purisassa saññā uppajjantīpi nirujjhantīpi”ti, tattha sahetū sappaccayā uppajjanti, uppannā pana nirujjhantiyeva,

na tiṭṭhantīti dassanattam “nirujjhantī”ti vacanam, na tu nirodhassa sahetusapaccayatādassanattam. Uppādo yeva hi sahetuko, na nirodho. Yadi hi nirodhopi sahetuko siyā, tassapi puna nirodhena bhavitabbaṃ aṅkurādīnaṃ puna aṅkurādīnā viya, na ca tassa puna nirodho atthi, tasmā vuttanayeneva pāḷiyā attho veditabbo. Ayañca nayo khaṇanirodhavasena vutto. Yo pana yathāparicchinna kālavasena sabbaso anuppādanirodho, so “sahetuko”ti veditabbo tathārūpāya paṭipattiyā vinā abhāvato. Tenāha bhagavā “sikkhā ekā saññā uppajjati, sikkhā ekā saññā nirujjhatī”ti tato eva ca aṭṭhakathāyampi vuttam “saññāya sahetukaṃ uppādanirodham dīpetu”nti. Etañhi pāḷivacanam, aṭṭhakathāvacanañca anuppādanirodham sandhāya vuttanti daṭṭhabbam. Sikkhāti hetvatthe paccattavacanam, ya-kāralopo vā “saṅkhyāpi tamhā vanapattā pakkamitabba”ntiādīsu viya. Hetubhāvo cassā upari āvi bhavissati. Ekasaddo ca aññapariyāyo, na saṅkhyāvācī “ittheke sato sattassā”tiādīsu viyāti āha “sikkhāya ekaccā saññā jāyanti”ti. Sesapadesupi eseva nayo.

413. Vitthāretukamyatāti vitthāretukāmatāya. Pucchāvasenāti kathetukamyatāpucchāvasena, vitthāretukamyatāpucchāvasenāti vā samāso. “Potṭhapādassevāyaṃ pucchā”ti āsaṅkāya “bhagavā avocā”ti pāḷiyam vuttam. Saññāya...pe... dīpetum tā dassentoti yojetabbam. Tatthāti tassam upari vakkhamānāya desanāya. Tatiyāti adhipaññāsikkhā āgatāti sambandho. “Ayaṃ...pe... desitoti ettha sammādiṭṭhisammāsaṅkappavasena āgatā. Kasmāti ce? Pariyāpannattā, sabhāvato, upakārato ca yathārahaṃ paññākkhandhe avarodhattā saṅgahitattāti adhippāyo. Tathā hi cūḷavedallasutte vuttam “yā cāvuso visākha sammādiṭṭhi, yo ca sammāsaṅkappo, ime dhammā paññākkhandhe saṅgahitā”ti kāmāñcetta vuttanayena tissopi sikkhā āgatā, tathāpi adhicitasikkhāya eva abhisaññānirodho dassito. Itarā pana tassā sambhārabhāvena ānītāti ayamatto pāḷivasena veditabbo.

Pañcakāmaguṇikarāgoti pañca kāmakoṭṭhāse ārabba uppajjanakarāgo. Asamuppannakāmacāroti vattamānuppannatāvasena nasamuppanno yo koci kāmācāro, yā kāci lobhuppatti. Adhunā pana “asamuppannakāmarāgo”ti pāṭho, so ayuttova atthato viruddhattā. Kāmarāgo cettha visayavasena niyamitattā kāmāguṇārammaṇova lobho daṭṭhabbo, kāmācāro pana jhānanikantibhavarāgādippabhedo sabbopi lobhacāro. Kāmanatṭhena, kāmesu pavattanatṭhena ca kāmācāro. Sabbepi hi tebhūmakadhammā kāmānīyatṭhena kāmā. Yasmā ubhayesampi saha caraṇāñāyena kāmāsaññābhāvo hoti, tasmā “kāmāsaññā”ti paduddhāraṃ katvā tadubhayameva niddiṭṭhanti veditabbam. “Tatthā”tiādi asamuppannakāmacārato pañcakāmaguṇikarāgassa visesadassanam, asamuppannakāmacārasseva vā idhādhippetabhāvadassanam. Kāmam pañcakāmaguṇikarāgopi asamuppanno eva anāgāmimaggena samugghāṭiyati, tasmim pana samugghāṭitepi na sabbo rāgo samugghāṭam gacchati tassa aggamaggena samugghāṭitattā. Tasmā pañcakāmaguṇikarāgaggahaṇena itarassa sabbassa gahaṇam na hotīti ubhayatthasādhāraṇena pariāyena ubhayameva saṅgahetvā pāḷiyam kāmāsaññāggahaṇam katam, ato tadubhayaṃ sarūpato, visesato ca dassetvā sabbasaṅgāhikabhāvato “asamuppannakāmacāro pana imasmim ṭhāne vaṭṭatī”ti vuttam. Tasmāti asamuppannakāmacārasseva idha vaṭṭanato ayamatto veditabboti yojanā. Tassāti paṭhamajjhānasamaṅgino puggalassa. Sadisattāti kāmāsaññādibhāvena samānattā, etena pāḷiyam “purimā”ti

idaṃ sadisakappanāvasena vuttanti dasseti. Anāgatā hi idha “nirujjhatī”ti vuttā anuppādassa adhippetattā. Tasmā anāgatameva dassetuṃ “anuppannāva nuppajjati”ti vuttaṃ.

Vivekajapītisukhasaṅkhātāti vivekajapītisukhehi saha akkhātā, na vivekajapītisukhānīti akkhātā. Taṃsampayuttā hi saññāyeva idhādhippetā, na vivekajapītisukhāni. Atha vā vivekajapītisukhakoṭṭhāsikāti attho. Saṅkhātasaddo hettha koṭṭhāsatto “adinnaṃ theyyasaṅkhātaṃ ādiyeyyā”tiādīsu viya. Kāmacchandādioḷārikaṅgappahānavasena nānatthasaññāpaṭighasaññāhi nipuṇatāya sukhumā. Bhūtatāya saccā. Tadevatthaṃ dasseti “bhūtā”ti iminā. Sukhumabhāvena, paramatthabhāvena ca aviparītasabhāvāti attho. Evaṃ byāsavasena yathāpāṭhamatthaṃ dassetvā samāsavasenapi yathāpāṭhameva dasseto “atha vā”tiādimāha. Samāsabyāsavasena hi dvidhā pāṭho dissati. “Kāmacchandādioḷārikaṅgappahānavasena”ti iminā sampayuttadhammānaṃ bhāvanānubhāvasiddhā, saññāya saṅhasukhumatā nīvaraṇavikkhambhanavasena viññāyatīti dasseti. Bhūtatāyāti sukhumabhāvena, paramatthabhāvena ca aviparītatāya, vijjāmānatāya vā. Vivekajehīti nīvaraṇavivekato jātehi. Idāni jhānasamaṅgīvasena vuttassa dutiyapadassa atthaṃ dassetuṃ “sā assā”tiādi vuttaṃ. Sabbatthāti sabbavāresu.

Samāpajjanādhiṭṭhānaṃ viya vuṭṭhānampijhāne pariyāpannaṃ hoti yathā taṃ dhammānaṃ bhaṅgakkhaṇo dhammesu, āvajjanapaccavekkhaṇāni pana na jhānapariyāpannāni, tasmā jhānapariyāpannameva vasīkaraṇaṃ gahetvā “samāpajjanto, adhiṭṭhahanto, vuṭṭhahanto ca sikkhatī”ti vuttaṃ. Tanti paṭhamajjhānaṃ. Tena...pe... jhānenāti idampi “sikkhā”ti etassa saṃvaṇṇanāpadaṃ. Tenāti ca hetumhi karaṇavacanāṃ, paṭhamajjhānena hetunāti attho. Hetubhāvo cettha jhānassa vivekajapītisukhasukhumasaccasaññāya uppattiyā sahaajātādipaccayabhāvo. Kāmasaññāya pana nirodhassa upanissayapaccayabhāvova. So ca kho suttantapariyāyena. Tathā ceva heṭṭhā saṃvaṇṇitaṃ “tathārūpāya paṭipattiyā vinā abhāvato”ti etenupāyenāti yvāyaṃ paṭhamajjhānatappaṭipakkhasaññāvasena “sikkhā ekā saññā uppajjati, sikkhā ekā saññā nirujjhatī”ti ettha nayo vutto, etena nayena. Sabbatthāti sabbavāresu.

414. Idāni ākiñcaññāyatanaparamāya eva saññāya dassane kāraṇaṃ vibhāvento “yasmā panā”tiādimāha. Yasmā idañca...pe... uddhaṭanti sambandho. Kesaṃ panidaṃ aṅgato sammasananti vuttaṃ “aṭṭhasamāpattiyā”tiādi. Aṅgototi jhānaṅgato. Idañhi anupadadhammavipassanāya lakkhaṇavacanāṃ. Anupadadhammavipassanañhi karonto samāpattiṃ patvā aṅgotova sammasanaṃ karoti, na ca saññā samāpattiyā kiñci aṅgaṃ hoti. Atha ca panetaṃ vuttaṃ “idañca saññā saññāti evaṃ aṅgato sammasanaṃ uddhaṭa”nti, tasmā lakkhaṇavacanametāṃ. Aṅgototi vā avayavatoti attho, anupadadhammatoti vuttaṃ hoti. Kalāpatoti samūhato. Yasmā panettha samāpattivasena taṃtaṃsaññānaṃ uppādanīrodhe vuccamāne aṅgavasena so vutto hoti, tasmā “idañcā”tiādinā aṅgotova sammasanaṃ dassetīti veditabbaṃ. Tasmāti saññāvaseneva aṅgato sammasanassa uddhaṭattā. Tadevāti ākiñcaññāyatanameva, na nevasaññānāsaññāyatanāṃ tattha paṭusaññābhāvato.

“Yo”ti vattabbe “yato”ti vuttanti āha “yo nāmā”ti yathā “ādimhī”ti vattabbe “ādito”ti vuccati atthe pariggayhamāne yathāyuttavibhattiyāva to-saddassa labbhanato. Nāma-saddo cettha kho-saddo viya vācāsiliṭṭhatāmattaṃ. Sassedanti

sakaṃ, attanā adhigatajhānaṃ, tasmim saññā sakasaññā, sā etassatthīti sakasaññīti vuttaṃ “attanā paṭhamajjhānasaññāya saññavā”ti. Īkāro cettha upari vuccamānanīrodhapādakatāya sātisaṃyāya jhānasaññāya atthibhāvajotako daṭṭhabbo. Tenevāha “anupubbena saññaggaṃ phusati”tiādi. Tasmā tattha tattha sakasaññītāggahaṇena tasmim tasmim jhāne sabbaso suciṇṇavasābhāvo dīpitoti veditabbaṃ.

Lokiyānanti niddhāraṇe sāmivacanaṃ, sāmīatthe eva vā. Yadaggena hi taṃ tesu seṭṭhaṃ, tadaggena tesampi seṭṭhanti. Vibhattāvadhiatthe vā sāmivacanaṃ. Ettha pana “lokiyāna”nti visesanaṃ lokuttarasamāpattīhi tassa aseṭṭhabhāvato kataṃ. Sesam “kiccakāraṇasamāpattīna”nti pana visesanaṃ akiccakāraṇasamāpattito tassa aseṭṭhabhāvatoṭi daṭṭhabbaṃ. Akiccakāraṇatā cassā “yatheva hi tattha saññā, evaṃ phassādayopi”ti, “yadaggena hi tattha dhammā saṅkhārāvesasabhāvappattiyā pakativipassakānaṃ sammāsituṃ asakkuṇeyyarūpena tṭhitā, tadaggena heṭṭhimasamāpattidhammā viya paṭukicakaraṇasamatthāpi na hontī”ti ca aṭṭhakathāsu paṭusaññākiccābhāvavacanato viññāyati. Svāyamattho paramatthamañjūsāya nāma visuddhimaggaṭṭikāya āruppakathāyaṃ ācariyena savisesaṃ vutto, tasmā tattha vuttanayeneva veditabbo. Keci pana “yathā heṭṭhimā heṭṭhimā samāpattiyo uparimānaṃ uparimānaṃ samāpattīnaṃ adhiṭṭhānakiccaṃ sādheti, na evaṃ nevasaññānāsaññāyatanaṃ samāpatti kassaciṇi adhiṭṭhānaṃ sādheti, tasmā sā akiccakārikā itarā kiccakārikā”ti vadanti, tadayuttaṃ tassāpi vipassanācittaparidamanādīnaṃ adhiṭṭhānakiccasādhanaṃ, tasmā purimoyeva attho yutto. Kasmā cetam tesamagganti āha “ākiñcaññāyatanaṃ samāpattiya”ntiādi. “Itī”ti vatvā “lokiyānaṃ...pe... aggaṭṭā”ti tassattho vutto, “aggaṭṭā”ti ettha vā nidassanametam.

Pakappetīti saṃvidahati. Jhānaṃ samāpajjanto hi jhānasukhaṃ attani saṃvidahati nāma. Abhisāṅkharotīti āyūhati sampiṇḍeti. Sampiṇḍanatto hi samudāyattho. Yasmā pana nikantivasena cetanākiccassa matthakappatti, tasmā phalūpacārena kāraṇaṃ dassento “nikantiṃ...pe... nāmā”ti vuttaṃ. Imā ākiñcaññāyatanaṃ saññāti idāni labbhamānā ākiñcaññāyatanaṃ saññā. Taṃsamatikkameneva uparijhānatthāya cetanābhisaṅkharāṇasambhavato nirujjheyyaṃ. Aññāti ākiñcaññāyatanaṃ saññāhi aññā. Oḷārikāti tato thūlataṃ. Kā pana tāti āha “bhavaṅgasaññā”ti. Ākiñcaññāyatanaṃ vutṭhāya eva hi uparijhānatthāya cetanābhisaṅkharāṇāni bhavyeyyaṃ, evaṃ ākiñcaññāyatanaṃ saññā nirujjheyyaṃ, vutṭhānañca bhavaṅgavasena hoti, tato parampi yāva uparijhānasamāpajjanaṃ, tāva antarantarā bhavaṅgasaññā uppajjeyyaṃ, tā ca ākiñcaññāyatanaṃ saññāhi oḷārikāti adhippāyo.

Cetentovāti nevasaññānāsaññāyatanaṃ jhānaṃ ekaṃ dve cittavārepi samāpajjanavasena pakappento eva. Na cetetīti tathā heṭṭhimajjhānesu viya vā pubbābhogābhāvato na pakappeti nāma. Pubbābhogavasena hi jhānaṃ pakappento idha “cetetī”ti vutto. Abhisāṅkharontovāti tattha appahīnanikantikātasena āyūhanto eva. Nābhisaṅkharotīti tathā heṭṭhimajjhānesu viya vā pubbābhogābhāvato nāyūhati nāma. “Ahametaṃ jhānaṃ nibbattemi upasampādemī samāpajjāmī”ti hi evaṃ abhisāṅkharāṇaṃ tattha sālāyasseva hoti, na anālayassa, tasmā ekadvicittakkhaṇikampi jhānaṃ pavattento tattha appahīnanikantikātaṃ “abhisāṅkharonto evā”ti vutto. Yasmā panassa tathā heṭṭhimajjhānesu viya vā tattha pubbābhogo natthi, tasmā “na abhisāṅkharotī”ti vuttaṃ. “Imassa bhikkhuno”tiādi vuttassevatthassa vivaraṇaṃ. Tattha yasmā imassa...pe... atthi, tasmā “na ceteti,

nābhisaṅkharoti”ti ca vuttanti adhippāyo. Ābhogasamannāhāroti ābhogasaṅkhāto, ābhogavasena vā cittassa ārammaṇābhimukhaṃ, ārammaṇassa vā cittābhimukhaṃ anvāhāro. “Svāyamatto”tiādinā tadevatthaṃ upamāya paṭipādeti. Puttagharācikkhaṇenāti puttagharassa ārocanaṇayena.

Gantvā ādāya āgatanti sambandho. Pacchābhāgeti āsanasālāya pacchimadisāyaṃ ṭhitassa pitugharassa pacchābhāge. Tatoti puttagharato. Laddhaghamevāti yatonena bhikkhā laddhā, tameva gharaṃ puttagehameva. Āsanasālā viya ākiñcaññāyatanasamāpatti tato pitugharaputtagharatṭhāniyānaṃ nevasaññānāsaññāyatanaṇirodhasamāpattinaṃ upagantabbato. Pitugehaṃ viya nevasaññānāsaññāyatanasamāpatti amanasikātabbato, majjhe ṭhitattā ca. Puttagehaṃ viya nirodhasamāpatti manasikātabbato, pariyante ṭhitattā ca. Pitugharaṃ amanasikarivāti pavisitvā samatikkantampi pitugharaṃ amanasikarivā. Puttagharasseva ācikkhaṇaṃ viya ekaṃ dve cittavāre samāpajjitabbampi nevasaññānāsaññāyatanaṃ amanasikarivā parato nirodhasamāpattatthāya eva manasikāro daṭṭhabbo. Evaṃ amanasikārasāmaññena, manasikārasāmaññena ca upamopameyyatā vuttā ācikkhaṇenapi manasikārasseva jotanaṇo. Na hi manasikārena vinā ācikkhaṇaṃ sambhavati.

Tā jhānasaññāti ekaṃ dve cittavāre pavattā nevasaññānāsaññāyatanaṇjānasaññā. Nirodhasamāpattiyañhi yathārahaṃ catutthārūpakusalakiriyaṇaṇaṃ dvikkhattumeva ṇavati, na taduttari. Nirūjjhantīti sarasavaseneva nirūjjhanti, pubbābhisaṅkhārabalena pana upari anuppādo. Yathā ca jhānasaññānaṃ, evaṃ itarasaññānaṃpīti āha “aññā cā”tiādi. Nūppajjanti yathāparicchinnaṇalanti adhippāyo. So evaṃ paṭipanno bhikkhūti yathāvutte saññagge ṭhitabhāvena paṭipanno bhikkhu, so ca kho anāgāmī vā arahā vā dvīhi phalehi samannāgamo, tiṇṇaṃ saṅkhārānaṃ paṭippassaddhi, soḷasavidhā ṇāṇacariyā, navavidhā samādhicariyāti imesaṃ vasena nirodhapaṭipādanapaṭipattiṃ paṭipannoti attho. Anupubbanirodhavasena cittacetasiṇānaṃ appavattiyeva saññāvedanāsīsena “saññāvedayitanirodha”nti vuttā. Phusatīti ettha phusaṇaṃ nāma vindanaṃ paṭiladdhīti dasseti “vindati paṭilabhati”ti iminā. Atthato pana vuttanaṇena yathāparicchinnaṇalaṃ cittacetasiṇānaṃ sabbaso appavattiyeva.

Niratthakatāya upasaggamattaṃ, tasmā saññā icceva attho. Nirodhapadena anantarikaṃ katvā samāpattipade vattabbe tesam dvinnamantare sampajānapadaṃ ṭhapitanti āha “nirodhapadena antarikaṃ katvā vutta”nti. Tena vuttaṃ “anu...pe... attho”ti, tena ayuttasamāsoyaṃ yathārūtapāṭhoti dasseti. Tatrāpīti tasmim yathāpadamanupubbithāpanepi ayaṃ visesatthoti yojanā. Sampajānantassāti taṃ taṃ samāpattiṃ samāpajjitvā vuṭṭhāya tattha tattha saṅkhārānaṃ sammasanavasena pajānantassa puggalassa. Anteti yathāvuttāya nirodhapaṭipādanapaṭipattiyā pariyoṇāne. Dutiyavikappe sampajānantassāti sampajānakārino, iminā nirodhasamāpattisamāpajjanakassa bhikkhuno ādito paṭṭhāya sabbapāṭihārikapaññāya saddhiṃ atthasādhikā paññā kiccato dassitā hoti. Tenāha “paṇḍitassa bhikkhuno”ti. Vacanasesāpekkhā’ napekkhatā dvinnaṃ vikappānaṃ viseso.

Samvaṇṇanokāsānūppattito nirodhasamāpattikathā kathetabbā. Sabbākārenāti nirodhasamāpattiyā sarūpaviseso, samāpajjanako, samāpajjanatṭhānaṃ, samāpajjanakāraṇaṃ, samāpajjanākāroti evamādinā sabbappakārena. Tatthāti visuddhimagge kathitatovāti kathitatṭhānato eva, tevīsatiṃaparicchedatoti attho, na

idha taṃ vadāma punaruttibhāvato, ganthagarukabhāvato cāti adhippāyo.

Pāḷiyaṃ evaṃ kho ahanti ettha ākārattho evaṃ-saddo uggahitākāradassananti katvā. Evaṃ poṭṭhapādāti ettha pana sampaṭicchanaṃ tattheva anujānanti katvā. Tenāha “suuggatitaṃ tayā’ti anujānanto’ti.

415. Saññā aggā etthāti saññaggaṃ, ākiñcaññāyatanaṃ. Avasesasamāpattisuppi saññaggaṃ atthāti ettha pana saññaggabhāvo “saññagga”nti vutto, saññāyeva agganti tulyādhikaraṇasamāso vā. “Puthū”ti ayaṃ liṅgavipallāso, nikāralopo vāti vuttaṃ “bahūnī”ti. “Yathā”ti iminā karaṇappakārasaṅkhāto pakāraviseso gahito, na pakārasamāññanti dasseti “pathavīkasiṇādīsū”tiādinā. “Idaṃ vuttaṃ hotī”tiādi tabbivaraṇaṃ. Jhānānaṃ tāva yutto karaṇabhāvo saññānirodhaphusaṇassa sādhakatamabhāvato, kasiṇānaṃ pana kathanti? Tesampi so yutto eva. Yadaggena hi jhānānaṃ nirodhaphusaṇassa sādhakatamabhāvo, tadaggena kasiṇānampi tadavinābhāvato. Anekakaraṇāpi ca kiriyā hotiyeva yathā “aññena maggena yānena dīpikāya gacchatī”ti.

Ekavāraṇti sakim. Purimasaññānirodhanti kāmasaññānirodhaṃ, na pana nirodhasamāpattisaññitaṃ saññānirodhaṃ. Ekaṃ saññagganti ekaṃ saññābhūtaṃ aggaṃ, eko saññaggabhāvo vā heṭṭhimāya saññāya ukkaṭṭhabhāvato. Saññā ca sā aggañcāti hi saññaggaṃ, na saññāsu agganti. Yathā pana saññā aggo etthāti saññaggaṃ, ākiñcaññāyatanaṃ, evaṃ sesajjhānampi. Yena ca nimittena jhānaṃ “saññagga”nti vuttaṃ, tadeva saññāsaṅkhātaṃ nimittaṃ bhāvalopena, bhāvappadhānena vā idhādhippettaṃ. Dve vāreti dvikkhattuṃ. Satasahassaṃ saññaggānīti migapadavaḷaṇṇaniddeso. Sesakasiṇesūti kasiṇānameva gahaṇaṃ nirodhakathāya adhikataṭṭhā, tato eva cettha jhānaggahaṇeṇa kasiṇajjhānāni eva gahitaṇīti veditabbaṃ. Yathā “pathavīkasiṇena karaṇabhūtenā”ti tadārammaṇikaṃ jhānaṃ anāmasitvā vuttaṃ, evaṃ “paṭhamajjhānena karaṇabhūtenā”ti tadārammaṇaṃ anāmasitvā vadati. “Itī”tiādinā tadevatthaṃ saṅgahetvā nigamaṇaṃ karoti. Sabbampīti ekavāraṃ samāpannajjhānasaññampi. Saṅgahetvāti sañjānanalakkhaṇena taṃsabhāvānavattanato saṅgahaṃ katvā, samāpajjanavasena, sañjānanalakkhaṇena ca ekatāti vuttaṃ hoti. Aparāparanti punappunaṃ. Bahūni saññaggāni honti.

416. Paṭhamanaye jhānapadaṭṭhānaṃ vipassanaṃ vaḍḍhentassa puggalassa vasena saññāñāṇāni dassitāni. Dutīyanaye pana yasmā vipassanaṃ ussukkāpetvā maggena ghaṭentassa maggañāṇaṃ uppajjati, tasmā vipassanāmaggavasena saññāñāṇāni dassitāni. Tatiyanaye ca yasmā paṭhamanayo oḷāriko, dutīyanayopi missakoti tadubhayaṃ asambhāvetvā accantasukhumagambhīraṃ nibbattitalokuttameva dassetuṃ maggaphalavasena saññāñāṇāni dassitāni. Tayopete nayā maggasodhanavasena dassitā.

“Ayaṃ panettha sāro”ti vibhāvetuṃ tipīṭakamahāsivattheravādo ābhato. Tathā hi “arahattaphalasaññāya uppādā”tiādinā theravādānukūlameva upari attho saṃvaṇṇitoti. Ime bhikkhūti purimavādino bhikkhū. Tadā dīghanikāyatantiṃ parivattante imaṃ ṭhānaṃ patvā yathāvuttapaṭipāṭiyā tayo naye kathente bhikkhū sandhāya evaṃ thero vadati. Nirodhaṃ pucchitvā tasmim kathite tadanantaraṃ saññāñāṇuppattiṃ pucchanto atthato nirodhā vuṭṭhānaṃ pucchati nāma. Nirodhato

ca vuṭṭhānaṃ arahattaphaluppattiyaṃ vā siyā, anāgāmi phaluppattiyaṃ vā, tattha saññā padhānā, tadanantarañca paccavekkhaṇaṇāṇanti tadubhayaṃ niddhārento thero “poṭṭhapādo heṭṭhā”tiādimāha. Tattha bhagavāti ālapanavacanāṃ.

Yathā maggavīthiyaṃ maggaphalañāṇesu uppannesu niyamato maggaphalapaccavekkhaṇaṇāṇāni honti, evaṃ phalasamāpattivīthiyaṃ phalapaccavekkhaṇaṇāṇanti vuttaṃ “pacchā paccavekkhaṇaṇāṇa”nti. “Idaṃ arahattaphala”nti paccavekkhaṇaṇāṇassa uppattiākāradassanaṃ. Ayameva paccayo idappaccayo ma-kārassa da-kāraṃ katvā. Da-kārenapi pakatipadamicchanti keci saddavidū. So pana theravāde na phalasamādhisaññā evāti āha “phalasamādhisaññāpaccayā”ti, arahattaphalasamādhisahagatasaññāpaccayāti attho. Kirāti anussaraṇatthe nipāto. Yathādhigatadhammānussaraṇapakkiyā hi paccavekkhaṇā. Samādhisīsenā cettha sabbāṃ arahattaphalaṃ gahitaṃ saha caraṇaṇāyena, tasmīṃ asati paccavekkhaṇāya asambhavoti pāliyaṃ “idappaccayā”ti vuttaṃ. Evamidha dīghabhāṇakānaṃ matena phalapaccavekkhaṇāya ekantikatā dassitā. Cūḷadukkhakkhandhasuttaṭṭhakathāyaṃ pana evaṃ vuttaṃ “sā pana na sabbesaṃ paripuṇṇā hoti. Eko hi pahīnakilesameva paccavekkhati, eko avasiṭṭhakilesameva, eko maggameva, eko phalameva, eko nibbānameva. Imāsu pana pañcasu paccavekkhaṇāsu ekaṃ vā dve vā no laddhuṃ na vaṭṭanti”ti, tadevaṃ majjhimabhāṇakānaṃ matena vuttaṃ. Ābhidhammikā pana vadanti -

“Maggāṃ phalañca nibbānaṃ, paccavekkhati paṇḍito;
Hīne kilese sese ca, paccavekkhati vā na vā”ti.

Saññāattakathāvaṇṇanā

417. “Gāmasūkaro”ti iminā vanasūkaramapaneti. Evañhi upamāvacanaṃ sūpapannaṃ hotīti. Desanāya saṇhabhāvena sārambhamakkhaissādimalavisodhanato sutamayañāṇaṃ nhāpitaṃ viya, sukhumabhāvena anuvilittaṃ viya, tilakkhaṇabbhāhatatāya kuṇḍalādyālaṅkāravibhūsitāṃ viya ca hoti. Tadanupavisato ñāṇassa, tathābhāvā taṃsamaṅgino ca puggalassa tathābhāvāpatti, nirodhakathāya nivedanañcassa sirisayane pavesanasadisanti āha “saṇhasukhuma...pe... ārāpitopī”ti. Tatthāti tissaṃ nirodhakathāyaṃ. Mandabuddhitāya sukhaṃ na vindanto alabhanto, ajānanto vā. Malavidūsitatāya gūthaṭṭhānasadisamaṃ. Attano laddhinti attadiṭṭhiṃ. Anumatīṃ gahetvāti anuññaṃ gahetvā “edisso me attā”ti anujānāpetvā, attano laddhiyaṃ patiṭṭhāpetvāti vuttaṃ hoti.

Pāliyaṃ kaṃ panāti oḷāriko, manomayo, arūpīti tiṇṇaṃ attavādānaṃ vasena tividhesu attānesu kataraṃ attānaṃ paccesi attho. “Desanāya sukusalā”ti iminā “avassaṃ me bhagavā laddhiṃ viddhaṃsessati”ti tassa manasikāraṃ dasseti. Pariharantoti viddhaṃsanato apanento, arūpī attāti attano laddhiṃ nigūhantoti adhippāyo. Pāliyaṃ “oḷārikaṃ kho”tiādimhi paribbājaka vacane ayamadhippāyo - yasmā catusantarūpappabandhaṃ ekattavasena gahetvā rūpibhāvato “oḷāriko attā”ti paccehi attavādī, annapānopaṭṭhānatañcassa parikappetvā “sassato”ti maññati, rūpibhāvato eva ca saññāya aññattaṃ ñāyāgatameva, yaṃ vedavādino “annamayo, pānamayo”ti ca dvidhā voharanti, tasmā paribbājako taṃ attavādimattaṃ attānaṃ sandhāya “oḷārikaṃ kho”tiādimāhāti.

“Oḷāriko ca hi te poṭṭhapāda attā abhavissā”tiādimhi bhagavato vacane cāyamadhippāyo - yadi attā rūpī bhaveyya, evaṃ sati rūpaṃ attā siyā, na ca saññā saññāya arūpabhāvato, rūpadhammānañca asaññānanasabhāvattā. Rūpī ca samāno yadi tava matena nicco, saññā ca aparāparaṃ pavattanato tattha tattha bhijjatīti bhedasabbhāvato aniccā, evampi “aññā saññā, añño attā”ti saññāya abhāvato acetanova attā hoti, tasmā esa attā na kammassa kārako, na ca phalassa upabhuñjanakoti āpannamevāti imaṃ dosaṃ dassento bhagavā “oḷāriko cā”tiādimāhāti. Tatthāti “rūpī attā”ti vāde. Paccāgacchatoti sesakiriyaṃpekkhāya kammatttheyeva upayogavacanaṃ, paccāgacchatoti ca paccāgacchantassa, jānantassa, paṭicca vādena pavattassāti vā attho. “Aññā ca saññā uppajjati, aññā ca saññā nirujjhantī”ti kasmā vuttaṃ, nanu uppādapubbako nirodho, na ca uppannaṃ anirujjhanakaṃ nāma atthīti codanaṃ sodhetuṃ “catunnaṃ khandhāna”ntiādi vuttaṃ. Satipi nesaṃ ekālambaṇavatthukabhāve uppādanirodhādhippāyattā ekuppādanirodhabhāvova vutto. Aparāparanti poṅkhānupoṅkha.

418-420. Pāliyaṃ manomayanti jhānamanaso vasena manomayaṃ. Yo hi bāhirapaccayanirapekkho, so manasāva nibbattoti manomayo. Rūpaloke nibbattasārīraṃ sandhāya vadati. Yaṃ vedavādino “ānandamayo, viññāṇamayo”ti ca dvidhā voharanti. Tatrāpīti “manomayo attā”ti vādepi. Dose dinneti “aññāva saññā bhavissatī”tiādinā dose dinne attano laddhiṃyeva vadanto “arūpiṃ kho”tiādimāhāti sambandho. Idhāpi purimavāde vuttanayena “yadi attā manomayo sabbaṅgapaccaṅgī ahīnindriyo bhaveyya, evaṃ sati rūpaṃ attā siyā, na ca saññā saññāya arūpabhāvato”tiādi sabbaṃ dosadassanaṃ veditabbaṃ. Tamatthañhi dassento bhagavā “manomayo ca hi te poṭṭhapādā”tiādimavoca. Kasmā panāyaṃ paribbājako paṭhamam oḷārikaṃ attānaṃ paṭijānitvā taṃ laddhiṃ vissajjetvā puna manomayaṃ attānaṃ paṭijānāti? Tampi vissajjitvā puna arūpiṃ attānaṃ paṭijānātīti? Kāmañcettha kāraṇaṃ “tato so arūpī attāti evaṃladdhiko samānopi...pe... ādimāhā”ti heṭṭhā vuttameva, tathāpi ime titthiyā nāma anavaṭṭhitacittā thusarāsimhi nikhātakhāṇuko viya cañcalāti kāraṇantarampi dassetuṃ “yathā nāmā”tiādi vuttaṃ. Saññā nappatitṭhātīti ārammaṇe saññānavasena saññā na patitṭhāti, ārammaṇe saññaṃ na karotīti vuttaṃ hoti. Saññāpatitṭhānakāletī etthāpi ayaṃ nayo.

Tatrāpīti “arūpī attā”ti vādepi. Saññāyāti pakatisaññāya, evaṃ bhadantadhammapālatherena vuttaṃ. Aññasmiṃ titthāyatane uppādanirodhanti hi sambandho. Tena vedikānaṃ matena nānakkhaṇe uppannāya nānārammaṇāya saññāya uppādanirodhamicchatīti dasseti. Keci pana “ācariyasaññāyā”ti paṭhanti, tadayuttaṃ atthassa viruddhattā, therena ca anuddhaṭṭā. Aparāparaṃ pavattāya saññāya uppādavayadassanato uppādanirodham icchatī. Tathāpi “saññā saññā”ti pavattasamaññaṃ “attā”ti gahetvā tassa avicchedaṃ parikappento sassataṃ maññati. Tenāha “attānaṃ pana sassataṃ maññatī”ti. Tasmāti aparāparaṃ pavattasaññāya nāmamattena sassataṃ maññanato. Saññāya uppādanirodhamatte atṭhatvā taduttari sassataggāhassa gahaṇato dosaṃ dassetīti adhippāyo. Tathevāti yathā “rūpī attā, manomayo attā”ti ca vādadvaye attano asaññatā, evañcassa “acetanatā”tiādidossapaṇṇāgo dunnivāro, tatheva imasmiṃ vādepīti attho. Micchādassanenāti attadiṭṭhisāṅkhātena micchābhinivesena. Abhibhūtattāti anādikālabhāvitabhāvena ajjhotthaṭṭā, nivāritaññācārattāti vuttaṃ hoti. Yena santatighanena, samūhaghanena ca vañcīto bālo pabandhavasena pavattamānaṃ dhammasamūhaṃ micchāgāhavasena “attā”ti ca “nicco”ti ca abhinivissa voharati,

taṃ ekattasaññitaṃ santatighanaṃ, samūhaghanañca vinibhujja yāthāvato jānaṃ ghanavinibbhogo, so ca sabbena sabbaṃ titthiyānaṃ natthi. Tasmā ayampi paribbājako tādisassa ñāṇaparipākassa abhāvato vuccamānampi nānattaṃ nāññāsīti āha “taṃ nānattaṃ ajānanto”ti. Saññā nāmāyaṃ nānārammaṇā nānākkhaṇe uppajjati, veti cāti vedikānaṃ mataṃ. Saññāya uppādanīrodhaṃ passantopi saññāmayaṃ saññābhūtaṃ attānaṃ parikkappetvā yathāvuttaghanavinibbhogābhāvato niccameva katvā diṭṭhimaññanāya maññati. Tathābhūtaṃ ca tassa saṃhasukhumaparamagambhīradhammatā na ñāyatevāti idaṃ kāraṇaṃ passantena bhagavatā “dujjānaṃ kho”tiādi vuttanti dassento “athassa bhagavā”tiādimāha.

Diṭṭhiādīsu “evameta”nti dassanaṃ abhinivisanaṃ diṭṭhi. Tassā eva pubbabhāgabhūtaṃ “evameta”nti nijjhānavasena khamanaṃ khanti. Tathā rocanaṃ ruci. “Aññathāyevā”tiādi tesaṃ diṭṭhiādīnaṃ vibhajja dassanaṃ. Tattha aññathāyevāti yathā ariyavinaye antadvayaṃ anupagamma majjhimaṇḍapadāvasena dassanaṃ hoti, tato aññathāyeva. Aññadevāti yaṃ paramatthato vijjati khandhāyatanaṃ, tassa cāpi aniccatādi, tato aññadeva paramatthato avijjamānaṃ attasassatādikaṃ tayā khamate ceva ruccate cāti attho. Ābhuso yuñjanaṃ āyogo. Tena vuttaṃ “yuttapayuttatā”ti. Paṭipattiyāti paramattacintanādiparibbājakaṇḍapattiyā. Ācariyassa bhāvo ācariyakaṃ, yathā tathā ovādānusāsanaṃ, tadassatthīti ācariyako yathā “saddho”ti āha “aññatthā”tiādi. Aññasmiṃ titthāyatane tava ācariyabhāvo atthīti yojanā. “Tenā”tiādi saha yojanāya yathāvākyāṃ dassanaṃ. “Ayaṃ paramattho, ayaṃ sammuti”ti imassa vibhāgassa dubbibhāgattā dujjānaṃ etaṃ nānattaṃ. “Yajjetaṃ dujjānaṃ tāva tiṭṭhatu, aññaṃ panatthaṃ bhagavantaṃ pucchāmī”ti cintetvā tathā paṭipannataṃ dassetuṃ “atha paribbājako”tiādi vuttaṃ. Añño vā saññātota saññāsabhāvato aññasabhāvo vā attā hotūti attho. Adhunā pana “aññā vā saññā”ti pāṭho dissati. Assāti attano.

Lokīyati dissati, paṭiṭṭhahati vā ettha puññapāpaṃ, tabbipāko cāti loko, attā. So hissa kārako, vedako cāti icchito. Diṭṭhigatanti “sassato attā ca loko cā”tiādi nayapavattaṃ diṭṭhigataṃ. Na hesa diṭṭhābhiniveso diṭṭhadhammikādiatthanissito tadasaṃvattanato. Yo hi taṃ saṃvattanako, so “taṃ nissito”ti vattabbataṃ labheyya yathā taṃ puññañāṇasambhāro. Eteneva nayena na dhammanissitatāpi saṃvaṇṇetabbā. Brahmācariyassa ādi ādibrahmācariyaṃ, tadeva ādibrahmācariyakaṃ yathā “vinayo eva venayiko”ti. Tenāha “sikkhattayasaṅkhātassā”tiādi. Sabbampi vākyāṃ antogadhāvadhāraṇaṃ tassa avadhāraṇaphalattāti vuttaṃ “ādimatta”nti. Tadidha adhisīlasikkhāva. Sā hi sikkhattayasaṅgahite sāsanaṃbrahmācariye ādibhūtaṃ, na aññattha viya ājīvaṭṭhamakādi ādibrahmācariyakanti dasseti “adhisīlasikkhāmatta”nti iminā. Nibbindanattāyāti ukkaṇṭhitabhāvāya. “Abhijānanāyāti ñātapariññāvasena abhijānanattāya. Sambujjhanattāyāti tīraṇapahānapariññāvasena sambodhanattāyā”ti vadanti. Apica abhijānanāyāti abhiññāpaññāvasena jānanāya. Taṃ pana vaṭṭassa paccakkhakaraṇameva hotīti āha “paccakkhakiriyāyā”ti. Sambujjhanattāyāti pariññābhisamayavasena paṭivedhatthāya. Diṭṭhābhinivesassa saṃsāraṇaṭṭhe nibbidāvirāganīrodhupasaṃsaṃvattanāṃ vaṭṭantogadhattā, tassa vaṭṭasambandhanato ca. Tathā abhiññāsambodhanibbānāsasaṃvattanañca daṭṭhabbaṃ.

Kāmaṃ taṇhāpi dukkhasabhāvēva eva, tassā pana samudayabhāvena viṣuṃ gahitattā “taṇhaṃ ṭhapetvā”ti vuttaṃ. Pabhāvanatoti uppādanato. Dukkhaṃ pabhāventīpi taṇhā avijjādīpaccayantarasaṃhitā eva pabhāveti, na kevalāti āha “sappaccayā”ti. Appavattīti appavattinimittaṃ. Na pavattanti ettha dukkhasamudayā, etasmiṃ vā adhigateti hi appavatti. Dukkhanirodhaṃ nibbānaṃ gacchati, tadatthañca sā paṭipajjitabbāti dukkhanirodhagāminipaṭipadā. Maggaṭṭubhāvoti maggasamuppādo. Phalasaṃchikiriyaṃ phalasaṃdhigamavasena paccakkhakaṇaṃ. Taṃ ākāraṇti taṃ tuṇhībhāvasaṅkhātāṃ gamanaliṅga āroceto viya, na pana abhimukhaṃ āroceti.

421. Samantato niggaṇṇhanavasena todanaṃ vijjhaṇaṃ sannitodakaṃ. Manogaṇādīnaṃ viṣesaṇassa napaṃsakaliṅgena niddiṭṭhattā “vācāya sannitodakenā”ti vuttaṃ. Tenāha “vacanapatodakenā”ti. Atha vā “vācāyā”ti idaṃ “sannitodakenā”ti ettha karaṇavacanaṃ daṭṭhabbaṃ. “Vacanapatodakenā”ti hi vacanena patodakenāti attho, “vācāyā”ti vā sambandhe sāmivacanaṃ. Vācāya sannitodanakiriyaṃ sajjhabbharitamakaṃsūti yojetabbaṃ. “Sajjhabbharita”nti etassa “saṃ adhi abhi aribha”nti padacchedo, samantato bhusaṃ aritanti attho, satamattehi tuttakehi viya vividhehi paribbājakavācātodanehi tudhiṃ sūti vuttaṃ hoti. Tathā hi vuttaṃ “upari vijjhiṃsū”ti. Sabhāvato vijjamānanti paramatthasabhāvato upalabbhamānaṃ, na pakatiādi viya anupalabbhamānaṃ. Tacchanti saccaṃ. Tathanti aviparītaṃ. Atthato vevacanameva taṃ padattayaṃ. Navalokuttaradhammesūti visaye bhummaṃ, te dhamme visayaṃ katvā. Ṭṭhisabhāvanti avatṭṭhisabhāvaṃ, taduppādakanti attho. Lokuttaradhammaniyāmaniyatanti lokuttaradhammasampāpananiyāmena niyataṃ. Idāni pana “lokuttaradhammaniyāmata”nti pāṭho, so na porāṇo ācariyena anuddhaṭṭattā. Kasmā paṇesaṃ paṭipadā dhammaṭṭhitatā dhammaniyāmatāti āha “buddhānañhi”tiādi. Sāti paṭipadā. Edisāti “dhammaṭṭhitata”ntiādinā vuttappakārā.

Cittahatthisāriputtapoṭṭhapādavatthuvanaṇṇa

422. Hatthiṃ sāreti dametīti hatthisārī, hatthācariyo. Sukhumesu atthantaresūti khandhāyatanādīsū sukhumaññagocaresu dhammesu. Abhidhammiko kiresa. Kusaloti pubbepe buddhasāsane kataparicayatāya cheko. Tādise citteti gihibhāvaccitte. Itaro pana taṃ sutvāva na vibbhami, pabbajjāyameva abhiraṃṭi adhippāyo. Gihibhāve ānisaṃsakathāya kathitattāti ettha sīlavantassa bhikkhuno tathā kathanena vibbhamane niyojitattā idāni sayampi sīlavā eva hutvā cha vāre vibbhamīti adhippāyo gahetabbo. Kammasarikkhakena hi kammaphalena bhavitabbaṃ. Kathentānanti anādare sāmivacanaṃ. Mahāsāvakaṃsa kathiteti mahāsāvakaḥkathāna mahākoṭṭhikakathāna apasādanavasena kathite, kathananimittaṃ paṭiṭṭhaṃ laddhuṃ asakkontoti attho. “Vibbhamitvā gihī jāto”ti idaṃ sattaṃavāramiva vuttaṃ. Dhammapadaṭṭhakathāyaṃ pana kudālapaṇḍitajātaka ca chakkhattumeva vibbhamanavāro vutto. Gihisahāyakoti gihikāle sahāyako. Apasakkantopi nāmāti api nāma apasakkanto, gārayhavacanametāṃ. Pabbajitūṃ vaṭṭatīti pabbajjā vaṭṭati.

423. Paññācakkhuno natthitāyāti suvuttaduruttasamavisamaḍassanasamatthassa paññācakkhuno abhāvena. Yādisena cakkhunā so “cakkhumā”ti vutto, taṃ dassetuṃ “subhāsita”tiādi vuttaṃ. Ayaṃ aṭṭhakathāto aparō nayo - ekaṃsikaṃ ekantikā, nibbānavahabhāvena nicchitāti vuttaṃ hoti. Paññattāti vavatthapitā. Na ekaṃsikaṃ na ekantikā nibbānavahabhāvena nicchitā vaṭṭantogadhabhāvatoti adhippāyo. Ayamatto hi “kasmā cete poṭṭhapāda mayā ekaṃsikaṃ dhammā desitā paññattā, ete

poṭṭhapāda atthasaṃhitā...pe... nibbānāya saṃvattantī”tiādisuttapadehi saṃsandati sametīti.

Ekamsikadhammavaṇṇanā

425. “Kasmā ārabhī”ti kāraṇaṃ pucchitvā “aniyyānikabhāvadassanattha”nti payojanaṃ vissajjitaṃ. Phale hi siddhe hetupi siddho hotīti, ayaṃ ācariyamati apare pana “edisesu atthasaddo kāraṇe vattati, hetvatthe ca paccattavacanaṃ, tasmā aniyyānikabhāvadassananti ettha aniyyānikabhāvadassanakāraṇā”ti atthamicchanti. Paññāpitaniṭṭhāyāti paveditavimuttimaggassa. Vaṭṭadukkhapariyosānaṃ gacchati etāyāti niṭṭhāti hi vimutti vuttā “goṭṭhā paṭṭhitagāvo”ti mahāsīhanādasuttapade viya ṭhā-saddassa gatiatthe pavattanato. Niṭṭhāmaggo ca idha uttarapadalopena “niṭṭhā”ti adhippeto. Tasseva hi niyyānikatā, aniyyānikatā ca vuccati, na niṭṭhāya. Niyyātīti niyyānikā ya-kārassa ka-kāraṃ katvā. Anīyasaddo hi bahulaṃ kattutthābhīdāyako, na niyyānikā aniyyānikā, tassā bhāvo tathā. Niyyānaṃ vā niggamaṇaṃ nissaraṇaṃ, vaṭṭadukkhassa vūpasamoti attho, niyyānameva niyyānikaṃ, na niyyānikaṃ aniyyānikaṃ, so eva bhāvo sabhāvo aniyyānikabhāvo, tassa dassanattanti yojetabbaṃ.

“Sabbe hī”tiādi tadatthavivaraṇaṃ. Amataṃ nibbānaṃ niṭṭhamiti paññāpeti yathāti sambandho. Lokathūpikādivasena niṭṭhaṃ paññāpentīti “nibbānaṃ nibbāna”nti vacanasāmaññaṃmattaṃ gahetvā tathā paññāpentī. Lokathūpikā nāma brahmabhūmi vuccati lokassa thūpikasadisatāparikkappanena. Keci pana “nevasaññānāsaññāyatanabhūmiṃ lokathūpikā”ti vadanti, tadayuttaṃ aṭṭhakathāsu tathā avacanato. Ādisaddena cettha “añño puriso, aññā pakatī”ti pakatipurisantarāvabodho mokkho, buddhiādiguṇavinimuttassa attano asakattani avaṭṭhānaṃ mokkho, kāyavipattikati jātibandhānaṃ apavajjanavasena appavatto mokkho, parena purisena palokatā mokkho, taṃsamīpatā mokkho, taṃsamāyogo mokkhoti evamādīnaṃ saṅgaho daṭṭhabbo. Tasmiṃ tasmiñhi samaye niṭṭhaṃ apaññāpentīti nāma natthi. Brāhmaṇānaṃ paṭhamajjhānabrahmaloko niṭṭhā. Tattha hi nesaṃ niccābhīniveso yathā taṃ bakassa brahmuno, vekhanasāditāpasānaṃ ābhassarā, sañcayādi-paribbājānaṃ subhakiṇhā, ājīvākaṇaṃ “anantamānaso”ti parikkappito asaññābhavo. Imasmiṃ pana sāsane arahattaṃ niṭṭhā, sabbepi cete diṭṭhivasena brahmalokādīni arahattamaññānāya “nibbānaṃ nibbāna”nti vacanasāmaññaṃmattaṃ gahetvā tathā paññāpentī, na pana paramatthato nesaṃsamaye nibbānapaññāpanassa labbhanatoti āha “sā ca na niyyānikā”tiādi. Yathāpaññāntīti yena yena pakārena paññāntīti, paññāntappakārā hutvāti attho. Na niyyātīti “yenākārena niṭṭhā pāpuṇiyatī”ti tehi paveditā, tenākārena tassā apattabbatāya na niyyātīti. Paṇḍitehi paṭikkhittatīti “nāyaṃ niṭṭhā paṭipadā vaṭṭassa anatikkamanato”ti buddhādīhi paṇḍitehi paṭikkhittā. Nivattatīti paṭikkhepakāraṇavacanaṃ, yasmā tehi paññāntīti niṭṭhā paṭipadā na niyyātīti na gacchati, aññadatthu taṃsamaṅginaṃ puggalaṃ saṃsāre eva paribbhamāpentī nivattati, tasmā paṇḍitehi paṭikkhittatīti attho. Tanti aniyyānikabhāvaṃ.

Jānaṃ, passantīti ca puthuvacanavipariyāyoti āha “jānantā passantā”ti. Gacchantādisaddānañhi “yā pana bhikkhunī jānaṃ sabhikkhukaṃ āramaṃ anāpucchā paviseyyā”tiādisu liṅgavasena vipariyāyo, jānantīti attho. “Yācaṃ adadamappiyo”tiādisu vibhattivasena, yācantassāti attho. Idha pana puthuvacanavasena vedītabbaṃ. Padhānaṃ jānaṃ nāma paccakkhato jānaṃ tassa jeṭṭhabhāvato, dassanaṃ appadhānaṃ tassa saṃsayānubandhattatīti ayaṃ

kamo vutto “jānaṃ passa”nti. Tenettha jānanena dassanaṃ viseseti. Evañhi diṭṭhapubbāni kho tasmīṃ loke manussānaṃ sarīrasaṇṭhānādīnīti ekato adhippāyadassanaṃ sūpapannaṃ hoti. Ayañhetthādhippāyo “kiṃ tumhākaṃ ekantasukhe loke paccakkhato ñāṇadassanaṃ atthī”ti. Jānanti vā tassa lokassa anumānavisayaṃ vuccati, passantī paccakkhato visayaṃ. Idaṃ vuttaṃ hoti “api tumhākaṃ loko paccakkhato ñāto, udāhu anumānato”ti.

Yasmā pana loke paccakkhabhūto attho indriyagocarabhāvena pākaṭo, tasmā pākaṭena atthena adhippāyaṃ dassetuṃ “diṭṭhapubbānī”tiādi vuttaṃ. Diṭṭhapadena vā dassanaṃ, tadanugatañca jānanaṃ gahetvā tadubhayeneva atthena adhippāyaṃ vibhāvetuṃ evaṃ vuttantiṃpi daṭṭhabbaṃ. Diṭṭhapubbānīti hi dassanena, tadanugatenā ca ñāṇena gahitapubbānīti attho. Evañca katvā “sarīrasaṇṭhānādīnī”ti samariyādavacanaṃ samatthitaṃ hoti. “Appāṭihīrakata”nti ayaṃ anunāsikalopaniddesoti āha “appāṭihīrakaṃ ta”nti. Taṃ vacanaṃ appāṭihīrakaṃ sampajjati sambandho. Appāṭihīrapade anunāsikalopo, “kata”nti ca ekaṃ padanti keci, tadavuttaṃ samāsasambhavato, anunāsikalopassa ca avattabbattā. Evamettha vaṇṇayanti - paṭipakkhaharaṇato paṭihāriyaṃ, tadeva pāṭihāriyaṃ. Attanā uttaravirahitavacanaṃ. Pāṭihāriyamevettha “pāṭihīraka”nti vuttaṃ parehi vuccamānauttarehi sauttarattā, na pāṭihīrakanti appāṭihīrakaṃ. Virahattho cettha a-saddo. Tenāha “paṭiharaṇavirahita”nti. Sauttarañhi vacanaṃ tena uttaravacanena paṭihāriyati viparivattīyati, tasmā uttaravacanaṃ paṭiharaṇaṃ nāma, tato virahitanti attho. Tasmā eva niyyānassa paṭiharaṇamaggassa abhāvato “aniyyānika”nti vattabbataṃ labhati. Tena vuttaṃ “aniyyānika”nti.

426. Vilāso itthilīlā, yo “siṅgārabhāvajā kiriyā”tipi vuccati. Ākappo kesabandhavatthaggahaṇādiākāraviseso, vesasaṃvidhānaṃ vā. Ādisaddena hāvādīnaṃ saṅgaho. Hāvāti hi cāturiyaṃ vuccati.

Tayoattapaṭilābhavaṇṇanā

428. Āhito ahaṃmāno etthāti attā, attabhāvoti āha “attabhāvapaṭilābho”ti. Kathaṃ dasseti vuttaṃ “oḷārikattabhāvapaṭilābhenā”tiādi. Kāmabhavaṃ dasseti itarabhavadvayattabhāvato oḷārikattā. Rūpabhavaṃ dasseti jhānāmanena nibbattaṃ hutvā rūpībhāvena upalabbhanato. Arūpabhavaṃ dasseti arūpībhāvena upalabbhanato. Saṃkilesikā dhammā nāma dvādasa akusalacittupādā tadabhāve kassaci saṃkilesassa asambhavato. Vodāniyā dhammā nāma samathavipassanā tāsāṃ vasena sabbaso cittavodānassa sijjhanato.

429. Paṭipakkhadhammānaṃ asamucchede sati na kadāci anavajjadhammānaṃ vā pāripūrī, vepullaṃ vā sambhavati, samucchede pana sati sambhavatīti maggaphalapaññānameva gahaṇaṃ daṭṭhabbaṃ, tā hi sakiṃ paripuṇṇāpi aparihīnadhammattā paripuṇṇā eva bhavanti. Taruṇapītīti uppannamattā aladdhāsevanā dubbalapīti. Balavatutṭhīti punappunaṃ uppattiyā laddhāsevanā uparivisesādhigamassa paccayabhūtā thiratarā pīti. Idāni saṅkhepato piṇḍatthaṃ dassento “kiṃ vutta”ntiādimāha. Tattha yaṃ vihāraṃ sayāṃ...pe... viharissatīti avocumhāti sambandho. Idaṃ vuttaṃ hoti - yaṃ vihāraṃ “saṃkilesikavodāniyadhammānaṃ pahānābhivuddhiniṭṭhaṃ paññāya pāripūrivepullabhūtaṃ imasmiṃyeva attabhāve aparappaccayena ñāṇena paccakkhato sampādetvā viharissatī”ti kathayimhāti. Tatthāti tasmīṃ vihāre. Tassāti ovādarkarassa bhikkhuno. Evaṃ viharatoti vuttappakārena viharaṇahetu,

viharantassa vā. Tannimittam pāmojjaṃ, pamodappabhavā pīti, tappaccayabhūtaṃ passaddhidvayaṃ, tathā sūpaṭṭhitā sati, ukkaṃsagatatāya uttamaññaṃ. Sukho ca vihāro bhavissatīti yojanā. Kāyacittapassaddhī hi “passaddhī”ti vuttā, ayameva vā pāṭho. “Nāmakāyapassaddhī”tipi paṭhanti, tadayuttameva passaddhidvayassa avinābhāvato. Kasmā panesa sukho vihāroti āha “sabbavihāresū”tiādi, sabbesupi iriyāpathavihārādīsu santapaṇītatāya imasseva sukhattā “sukho vihāro”ti vattabbataṃ arahatīti vuttaṃ hoti. Kathaṃ sukhoti vuttaṃ “upasanto paramamadhuro”ti.

Paṭhamajjhāne paṭiladdhamatte hīnabhāvato pīti dubbalā pāmojjapakkhikā, subhāvite pana tasmim paguṇe sā paṇītā balavabhāvato paripuṇṇakiccā pītīti vuttaṃ “paṭhamajjhāne pāmojjādayo chapi dhammā labbhanti”ti. Pāmojjaṃ nivattatīti dubbalapītisaṅkhātā pāmojjaṃ chasu dhammesu nivattati hāyati.

Vitakkavicāraṃkobbhavirahitena hi catukkanayavibhatte dutiyajjhāne sabbadā pīti balavatī eva hoti, na paṭhamajjhāne viya kadāci dubbalāti evaṃ vuttaṃ. Pīti nivattati tappahānena tatiyajjhānassa labbhanato. “Sukho vihāro”ti iminā samādhi gahitoti āha “tathā catutthe”ti. Ye pana “sukho vihāro”ti etena sukhaṃ gahita”nti vadanti, tesam matena santavuttitāya upekkhāpi catutthajjhāne “sukha”micceva bhāsītāti katvā tathā vuttanti daṭṭhabbaṃ. Imasmimyeva dīghanikāye āgataṃ anekadhā desanāyamuḍḍharitvā idha desitanayaṃ niyametuṃ “imesū”tiādi vuttaṃ.

Suddha...pe... kathitanti uparimaggam akathetvā kevalam vipassanāpādakameva jhānam kathitam. Catūhi...pe... kathitāti vipassanāpādakabhāvena jhānāni kathetvā tato param vipassanāpubbakā cattāropi maggā kathitā.

Catutthajjhānikaphalasamāpatti kathitāti paṭhamajjhānikādikā phalasamāpattiyo akathetvā catutthajjhānikā eva phalasamāpatti kathitā. Pītivevacanameva katvāti dvinnam pītinam ekasmim cittuppāde anuppajjanato pāmojjaṃ pītivevacanameva katvā, tadubhayaṃ abhedato katvāti vuttaṃ hoti. Pītisukhānam apariccattattā, “sukho vihāro”ti ca sātisaṃyassa sukhavihārassa gahitattā

“dutiyaṃ jhānikaphalasamāpatti nāma kathitā”ti vuttaṃ. Kāmaṃ paṭhamajjhānepi pītisukhāni labbhanti, tāni pana vitakkavicāraparikkhobhena na tattha santapaṇītāni, idha ca santapaṇītāneva adhippetāni, tasmā dutiyajjhānikā eva phalasamāpatti gahitā, na paṭhamajjhānikāti daṭṭhabbaṃ.

432-437. Vibhāvanatthoti pakāsanattho sarūpato nirūpanattho “na samaṇo gotamo brāhmaṇe jīṇṇe ...pe... abhivādeti vā paccuṭṭheti vā āsanena vā nimanteti”tiādīsu viya. Tenāha “ayaṃ so”tiādi. “Ayaṃ attapaṭilābho so evā”ti evaṃ sarūpato vibhāvetvā pakāsetvā. Ayanti hi bhagavatā pubbe vuttaṃ attapaṭilābhaṃ āsannapaccakkhabhāvena paccāmasati, soti pana parehi pucchiyamānam parammukhabhāvena. Na naṃ evaṃ vadāmāti ettha nanti oḷārikamattapaṭilābhaṃ. Sappāṭihīrakatanti ettha pubbe vuttanayena attho veditabbo. Parehi coditavacanapaṭihīraṃ sauttaravacanam sappāṭihīrakanti hi ayameva viseso. Tucchoti musā abhūto. Soti manomayo, arūpo vā attapaṭilābho. Svejāti so eva oḷāriko attapaṭilābho. Tasmim samaye sacco hotīti tasmim paccuppannasamaye vijjamāno hoti. Attapaṭilābhotveva niyyātesīti attapaṭilābhasaddena tathā eva pariyoṣāpesi, na pana naṃ “attapaṭilābho”ti saṅkhyam gacchatīti paññattim sarūpato nīharitvā dassesīti adhippāyo. Rūpādayo cettha dhammāti rūpavedanādayo eva ettha loke sabhāvadhammā. Nāmamattametanti rūpādiḷe pañcakkhandhe

upādāya nāmapaññattimattametam “attapaṭilābho”ti. Evarūpā vohārāti “oḷāriko attapaṭilābho”tiādivohārā. Nāmapaññattivāsenāti nāmapabhūtapaññattimattavasena. “Attapaṭilābho”ti saṅkhyam gacchatī”ti niyyātanattham.

438. Evañca pana vatvāti rūpādike upādāya paññattimattametam attapaṭilābhoti imamattham “yasmiṃ citta samaye”tiādinā vatvā. Paṭipucchitvāti yathā pare puccheyyūṃ, tathā kālavibhāgato paṭipadāni pucchitvā. Vinayanatthanti yathāpucchitassa atthassa ñāpanavasena vinayanatthāya. Ye te atītā dhammāti atītasamaye atītattapaṭilābhassa upādānabhūtā rūpādayo dhammā. Te etarahi natthi niruddhattā. Tato eva “ahesu”nti saṅkhyam gatā. Tasmāti upādānassa atītasmiṃyeva samaye labbhanato. Sopīti tadupādāno me attapaṭilābhopi. Tasmīṃyeva samayeti atīte eva samaye. Sacco ahoṣīti bhūto vijjamāno viya ahosi. Anāgatapaccuppannānanti anāgatānañcevapaccuppannānañca rūpādidhammānam upādānabhūtānam. Tadā abhāvāti tasmīṃ atītasamaye abhāvā avijjamānattā. Tadupādānabhūto anāgato, paccuppanno ca attapaṭilābho tasmīṃ atīta samaye mogho tuccho musā natthīti attho. Atthatoti paññattiatthato. Nāmamattamevāti samaññāmattameva. Paramatthato anupalabbhamānattā attapaṭilābham paṭijānāti.

“Eseva nayo”ti iminā ye te anāgatā dhammā, te etarahi natthi, “bhavissanti”ti pana saṅkhyam gatā, tasmā sopi me attapaṭilābho tasmīṃyeva samaye sacco bhavissati. Atītapaccuppannānam pana dhammānam tadā abhāvā tasmīṃ samaye “mogho atīto, mogho paccuppanno”ti evam atthato nāmamattameva attapaṭilābham paṭijānāti. Ye ime paccuppannā dhammā, te etarahi “atthī”ti saṅkhyam gatā, tasmā yvāyam me attapaṭilābho, so idāni sacco hoti. Atītānāgatānam pana dhammānam adhunā abhāvā etarahi “mogho atīto, mogho anāgato”ti evam atthato nāmamattameva attapaṭilābham paṭijānātīti imamattham atidisati.

439-443. Saṃsanditunti samānetum. Gavāti gāvito. Tatthāti khīrādīsu pañcagorasesu. Yasmiṃ samaye khīram hotīti yasmiṃ kāle bhūtopādāyasaññitam upādānavisesam upādāya khīrapaññatti hoti. Na tasmīṃ...pe... gacchati khīrapaññattiupādānassa bhūtopādāyarūpassa dadhiādipaññattiyā anupādānato. Paṭiniyatavattukā hi etā lokasamaññā. Tenāha “ye dhamme upādāyā”tiādi. Saṅkhāyati kathiyati etāyāti saṅkhā. Attam nīharitvā uccanti vadanti etāyāti nirutti. Tam tadattham namanti sattā etenāti nāmam, tathā voharanti etenāti vohāro, paññattiyeva. “Yasmiṃ samaye”tiādinā khīre vuttanayam dadhiādīsopi “esa nayo sabbatthā”ti atidisati.

Samanujānanamattakānīti “idaṃ khīram, idaṃ dadhī”tiādinā tādīsesu bhūtopādāyarūpavisesesu loke paramparāgataṃ paññattim appaṭikkhipitvā samanujānanam viya paccayavisesavisiṭṭham rūpādikhandhasamūham upādāya “oḷāriko attapaṭilābho”ti ca “manomayo attapaṭilābho”ti ca “arūpo attapaṭilābho”ti ca tathā tathā samanujānanamattakāni, na ca tabbinimutto upādānato añño koci paramatthato atthīti vuttam hoti. Niruttimattakānīti saddaniruttiyā gahaṇūpāyamattakāni. “Satto phasso”tiādinā hi saddaggahaṇuttarakālam tadanuviddhapaṇṇattiggahaṇamukheneva tadatthāvabodho. Tathā cāhu -

“Paṭhamam saddam sotena, tītam dutiyacetasā;
Nāmam tatiyacittena, attham catutthacetasā”ti.

Vacanapathamattakānīti tasveva vevacanam. Niruttiyeva hi aññesampi diṭṭhānugatimāpajjantānam kāraṇaṭṭhena vacanapatho. Vohāramattakānīti tathā tathā vohāramattakānī. Nāmapaṇṇattimattakānīti tasveva pariyāyo, taṃtaṃnāmapaññāpanamattakānīti attho. Sabbametanti “attapaṭilābho”ti vā “satto”ti vā “poso”ti vā sabbametaṃ vohāramattakam. Kasmāti ce, paramatthato anupalabbhanatoti dassetuṃ “yasmā”tiādi vuttaṃ. Suññoti paramatthato vivitto.

Yajjevaṃ kasmā cesā buddhehipi vuccatīti codanam sodhento “buddhānam panā”tiādimāha. Sammutiyā vohārassa kathanam sammutikathā. Paramatthassa sabhāvadhammassa kathanam paramatthakathā. Paramatthasannissitakathābhāvato aniccādikathāpi “paramatthakathā”ti vuttā. Paramatthadhammoyeva hi “anicco, dukkho”ti ca vuccati, na sammutidhammo.

“Aniccā sabbe saṅkhārā, dukkhānattā ca saṅkhatā;
Nibbānañceva paññatti, anattā iti nicchayā” ti. -

Vacanato panesa “anattā”ti vuccati, khandhādipaññatti pana tajjāpaññatti viya paramatthasannissayā, āsannatarā ca, puggalapaññattiādayo viya na dūre, tasmā khandhādikathāpi “paramatthakathā”ti vuttā, khandhādisīsenā vā tadupādānasabhāvadhammā eva gahitāti daṭṭhabbam. Nanu ca sabhāvadhammāpi sammutimukheneva desanamārohani, na paramatthamukhena, tasmā sabbāpi desanā sammutikathāva siyāti? Nayidamevaṃ kathetabbadhammavibhāgena kathāvibhāgassa adhippetattā, na ca saddo kenaci pavattinimittena vinā atthaṃ pakāsetīti.

Kasmā cevaṃ dubbidhā buddhānam kathā pavattatīti anuyogaṃ kāraṇavibhāvanena pariharituṃ “tattha yo”tiādi vuttaṃ. Atthaṃ vijānituṃ catusaccaṃ paṭivijjhituṃ vaṭṭato niyyātuṃ arahattasaṅkhātāṃ jayaggāhaṃ gahetuṃ sakkoti. Yasmā paramatthakathāya eva saccasampañivedho, ariyasaccakathā ca sikhāppattā desanā, tasmā vineyyapuggalavasena ādito sammutikatham kathentopi bhagavā parato paramatthakathamyeva kathetīti āha “tassā”tiādi. “Āditova sammutikatham kathetī”ti hi vadanto parato paramatthakathampi kathetīti dīpeti, itarattha pana “āditova kathetī”ti avadanto sabbatthapīti. “Tathā”tiādinā kathādvayakathane pariyāyantaraṃ vibhāveti. Bodhetvāti veneyyajjhāsayanurūpaṃ tathā tathā desetabbamatthaṃ jānāpetvā, iminā pana imamatthaṃ dasseti - katthaci sammutikathāpubbikā paramatthakathā hoti puggalajjhāsayavasena, katthaci paramatthakathāpubbikā sammutikathā, iti vineyyadammakusalassa satthu veneyyajjhāsayavasena tathā tathā desanā pavattatīti. Sabbattha pana bhagavā dhammataṃ avijahanto eva sammutimanuvattati, sammutiṃ apariccajantoyeva dhammataṃ vibhāveti, naṃ tattha abhinivesātidhāvanāni. Vuttañhetam bhagavatā “janapadaniruttiṃ nābhiniviseyya, samaññaṃ nātidhāveyyā”ti.

Paṭhamam sammutikathākathanam pana veneyyavasena yebhuyyena buddhānamāciṇṇanti taṃ kāraṇena saddhiṃ dassento “pakatīyā panā”tiādimāha. Lūkhākārāti veneyyānamanabhisambujjhanavasena lūkhasadisā. Nanu ca sammuti nāma paramatthato avijjamānattā abhūtā, taṃ katham buddhā kathentīti vuttaṃ “sammutikatham kathentāpī”tiādi. Saccamevāti tathameva. Sabhāvamevāti sammutibhāvena taṃsabhāvameva. Tenāha “amusāvā”ti. Paramatthassa pana saccādhivāve vattabbameva natthi.

Ko panimesaṃ sammutiparamatthadhammānaṃ visesoti? Yasmiṃ bhinne, buddhiyā vā avayavavinibbhoge kate na taṃsaññā, so ghaṭapaṭāḍippabhedo sammuti, tabbipariyāyato paramattho. Na hi kakkhaḷaphusanādisabhāve ayaṃ nayo labbhati. Evaṃ santepi vuttanayena sammuti ca saccasabhāvā evāti āha “duve saccāni akkhāsī”tiādi. Tattha duve saccāni akkhāsīti nānādesabhāsākusalo tiṇṇaṃ vedānamatthasaṃvaṇṇanako ācariyo viya nānāvidhasammutiparamatthakusalo bhagavā veneyyajjhāsayanurūpaṃ duveyeva saccāni akkhāsīti attho. Taṃ sarūpato, parimāṇato ca dasseti “sammutiṃ paramatthañca, tatiyaṃ nūpalabbhatī”ti iminā. Vadataṃ varoti sabbesaṃ vadantānaṃ varo. Lokasaṅketamattasiddhā sammuti. Paramo uttamo aviparīto yathābhūtasabhāvo paramattho.

Idāni nesaṃ saccasabhāvaṃ saha kāraṇena dassetuṃ “saṅketavacana”nti gāthā vuttā. Yasmā lokasammutikāraṇaṃ, tasmā saṅketavacanaṃ saccaṃ, yasmā ca dhammānaṃ bhūtalakkhaṇaṃ, tasmā paramatthavacanaṃ saccanti yojanā. Lokasammutikāraṇanti hi saṅketavacanassa saccabhāve kāraṇadassanaṃ, lokasiddhā sammuti saṅketavacanassa avisaṃvādanatāya kāraṇanti attho, visaṃvādanābhāvato saṅketavacanaṃ saccanti vuttaṃ hoti. Dhammānaṃ bhūtalakkhaṇanti ca paramatthavacanassa saccabhāve kāraṇadassanaṃ. Sabhāvadhammānaṃ yo bhūto aviparīto sabhāvo, tassa lakkhaṇaṃ aṅgaṇaṃ ñāpananti attho, yāthāvato avisaṃvādanavasena pavattanato paramatthavacanaṃ saccanti adhippāyo. Anaṅgaṇasuttaṭṭikāyaṃ pana ācariyeneva nissakkavacanena padamullinṅgetvā “lokasammutikāraṇāti lokasamaññaṃ nissāya pavattanato. Dhammānanti sabhāvadhammānaṃ. Bhūtakāraṇāti yathābhūtasabhāvaṃ nissāya pavattanato”ti vuttaṃ.

Aññattha pana -

“Tasmā voharakusalassa, lokanāthassa satthuno;
Sammutiṃ voharantassa, musāvādo na jāyatī”ti. -

Ayampi guṇaparidīpanī gāthā dissati. Tattha tasmāti saccassa duvidhattā, saṅketavacanassa vā saccabhāvato. Sammutiṃ voharantassāti “puggalo satto”tiādinā lokasamaññaṃ kathentassa musāvādo nāma na jāyatīti attho. Apica “aṭṭhahi kāraṇehi bhagavā puggala kathaṃ katheti hirottappadīpanatthaṃ, kammassakatādīpanatthaṃ, paccattapurisakāradīpanatthaṃ, ānantariyadīpanatthaṃ, brahmavihāradīpanatthaṃ, pubbenivāsadīpanatthaṃ, dakkhiṇāvisuddhidīpanatthaṃ, lokasammutiyā appahānatthañcā”tiādinā tattha tattha vuttakāraṇampi āharitvā idha vattabbaṃ.

Yadi tathāgato paramatthasaccaṃ sammadeva abhisambujjhivā ṭhitopi lokasamaññābhūtaṃ sammutisaccaṃ gahetvāva vadati, evañcettha ko lokiya mahājanehi visesoti vuttaṃ “yāhi”tiādi, ayaṃ pāḷiyaṃ sambandho. Idaṃ vuttaṃ hoti - lokiya mahājano appahīnaparāmāsattā “etaṃ mamā”tiādinā parāmasanto voharati. Tathāgato pana sabbaso pahīnaparāmāsattā aparāmasantova yasmā lokasamaññaṃ hi vinā lokiyo attho lokena dubbhiññeyyo, tasmā tāhi taṃ voharati. Tathā voharanto ca attano desanāvilāsena veneyyasatte paramatthasacce patiṭṭhāpetīti. Desanaṃ vinivattetvāti heṭṭhā vuttāya diṭṭhābhinivesapaṭisaññuttāya vaṭṭakathāya vinivattetvā vivecetvā. Arahattanikūṭena niṭṭhāpesīti “aparāmasa”nti

iminā padena taṇhāmānaparāmāsappahānakittanena
tappahāyakaarahattasaṅkhātānikūṭṭhena desanaṃ pariyosāpesi. Yaṃ panettha atthato
na vibhattaṃ, taṃ suviññeyyameva.

Iti sumaṅgalavilāsiniyā dīghanikāyaṭṭhakathāya
paramasukhumagambhīraduranubodhatthaparidīpanāya
suvimalavipulapaññāveyyattiyajananāya sādhuvilāsiniyā nāma līnatthapakāsaniyā
poṭṭhapādasuttavaṇṇanāya līnatthapakāsanā.

Poṭṭhapādasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

ABOUT THIS TRANSLATION

This translation is part of the PaliVerse Project - the first complete, unified English translation of the Pāli Canon together with its Commentaries (Aṭṭhakathā) and Subcommentaries (Tīkā), accompanied by interactive study tools. PaliVerse is an ongoing project. The AI translations are continuously improved through experts' revisions and feedback. This text is the latest translation as of the date of download.

PDF Creation Date: 14 September 2026

HOW TO CITE

PaliVerse (2026). Subcommentaries. The Canon of Discourses - Subcommentaries. 1.The Collection of the Long Discourses - Subcommentaries. 5. New subcommentary on the Chapter on the Aggregate of Morality-2. 9. Commentary on the Discourse to Poṭṭhapāda Retrieved from paliverse.org

© 2026 The PaliVerse Project · All Rights Reserved
Centre for Study and Practice of Theravāda Buddhism
Civic Non-Profit Company registered in Greece
This PDF may be freely distributed for study and practice.

PaliVerse.org